

წელიწადი
პირველი

16 იანვარი
1877 წ.

საზოლიტიკო და სოლიტერატურო გაზეთი.

ბამონის სუბშაბათობით

ხელის მოწმად: ტფილისს, ჟიჟერიას რედაქციაში, მთაწმინდის ქუჩასზე, შიოყვის სასაღვთის სემოდ. № 5
ქუთაისს, ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკაში.

ჟიჟერიას ფასი 1877 წელს.
ათის თვისა, გაზეთით და გაუგზავნა... 6 მან. —
თითო სიბეჭედი . . . . . — 15 კაპ.

თუ საჭიროება მოითხოვს, ბედაქცია გაასწორებს და შე-
მოკლებს დასაბეჭდოთ გამოცემულ წიგნებს.
განცხადება შიოყვის ქათოლსა და რუსულ ენასზე.

საძიებელი: I. ქალების არჩევანი უფლებას და
ინგლისის პრინციპები. — III. ომის ამბები. — II სხვა-
ლიტიკო მიმოხილვა. — IV. კავთობა სოფელ გურდ-
ელაურში (აიგურიან გორბონდინგისა). — V. უცხო-
გრანდიული განხილვა, (შემდეგი) დ. ზუბინოვისა. —
VI. ფიცი გეგმად და ბოლო გეგმირებებს. — VII. სხვა-
სურბა და სფიქტრები, მ. ნ. . . . .

გზას და დიდის ტოტმსნებით გამოდის სადღეს. ბეგს
ტანჯვას და ვივალას გამოიღოს სხადი წარის მქა-
დგებელი, ბეგს რისხვას და შექვერებას განხილვის ეიდ-
რე დაიფილებს სასოგადოებას და ჩაგონებს თავის
საკუთარ რწმუნს. ახადის წარის და რწმუნის მიმდევარს
დიდი სიმტყვე სასიხათის და დიდი სასიკებას გამარჯვე-
ბის უნდა ჰქონდეს, რომ გული არ გაუგვიდეს და
სედიდან არ გაუშვას მის მიერ დაწვეული საქმი. ამ
გვარი სიმტყვე და სასიკებას იხილავს ქალებს გამო-
ჩინეს ამ თვის წლის განმავლობაში. ივინ წარ-ბეჭდვით
და ლხანაგით განწვევებულ ქადაგობდნენ და, თუკი
პარლამენტი უარს ჰყოფდნ მათ თხოვრებს, უნდა მათ თხოვრებს,
რომელიც უნაყოფიოდ არ ჩაუვლიდ. უნდა მათ თხოვრებს,
რომელიც ბრძაბის სელით წარუდგინეს პარლამენტსა
430,000 ზირს უწერიდ სელი მამის, როდესაც ათის
წლის წინად 1,500 ვაცს იწერდ სელი.

მალევის არჩევის უფლება და ინგლისის
პარლამენტი.

ათის წელიწადმა გვიან მას აქეთ, რაც ქალებს
ზირეკლად არჩევის უფლებას თხოვრებს ინგლისის პარ-
ლამენტში. მამის ეს თხოვნა დიონ-სტუარტ-მილდამს შე-
იტანს ლონდონის ზღადაში. არზახედ 1500 ვაცს
იწერდ სელი. მას აქეთ ეს საქმი არმდეთ არ შემწვარა,
არამედ საკვირვლად გამოდრდა, სიმტყვე და საიყოფი
მოკმაცა, უფრო გავრცელდა და თითქმის შიოყვის სასო-
გადოებას მოედო. ეს განემოება მათ უფრო საკვირვე-
ლი, რომ ამ თვის წლის განმავლობაში ქალებს ყოველ
წლიე შექმნდნ პარლამენტში ერთი და იგივე თხოვნა
და პარლამენტი ყოველწლიე ურთის და იმავე უარს ეუ-
ნებოდნ. ამ ვის არ გაუგვიდეს გული და ვის არ
დაჭარბებდნ სასიკებას? მაგრამ ლონდონის ქალებმა ვეუ-
გად ივინა, რომ ინგლისში ყოველგვარი ცვლილება შეუ-
ძლებელია თუ ამ ცვლილებაში სასოგადოების აზრი არ
მიიჩივდ და არ დაიყოფიან. სასოგადოების აზრის გა-
მოცედა და დაიფილება თუ თქვენც იტყვიან მათსეკლო,
ზღვილი საქმი არ არის და ჩვენს არ მოხერხდება. სასო-
გადოებას არმდეთ მართო იმისიანს მძიმე საქმი, როგო-
რინც ქალთათვის საზოლიტიკო უფლებების მინიჭება, არამედ
მტრე საქმი მინდუნდა მსომობს ხეულებრივს, კათოლიკის

აი რამე მდგომარეობას ქალების გულის ტვივილი ამ შე-
თხოვნაში: მათათვის (24 მასის) ქალებს დეპუტატის მიე-
და მისისტრ ნორტოტონის და თხოვნა წარუდგინეს. ე-
გორტის ქალმა უთხრა, რომ ბეგრას უმათერესი სწრაფი
მამულ-ღელუღის ქალების საკუთრებათ და დეკლარაცი-
თა მახელათა ამორჩევისათვის კრწა აქეთ მინიჭებუ-
ლია დეპუტატების ამორჩევისათვის ვი არს აქეთო უფ-
ლებას. ეს უსამართლობაა და ამიტომ ესნათი პარლ-
ამენტში ჩვენ მივუგვიმართო, როდესაც ჩვენი იხივნა გა-
ნირწევა. ნორტოტონმა უთხრეს: საქმი რომ მართო დე-
და-აზრსედ ივინ მივდებელი, მამის, რასაკვირველია, ქა-
ლებსედ უნდა ჰქონდეთ იგივე უფლება, როგორც კაცებს
აქეთ. სხად ამ შემთხვევაში საქმი სწავიფიდა და უნდა გავიხი-
ვდეს. კერ უნდა გამოვიკვიროთ თუ რა უნდა იქმნება
ამ ცვლილებას, რომელსაც თხოვლობით და მტრე-გაი
დრო შეგირჩევათ თურს ჩაე თხოვნის წარმოსადგენად

და განსწავლა. პირველ შემდგომი მართლად უსამართლო-
ბას, რომ ქალებს არჩევანში არა აქვთ მონაწილეობა, რე-
დასცდ იგინი იმავე სარჯს იხდიან სასჯელმიწოდებს წინაშე
როგორც კაცები. იმ არსაში, რომელიც ეხლა პარლამენ-
ტიკაში შეტანილია, მოხსენიებულია, რომ ქალებს არჩევან-
ის უფლება ექვდა იმ შემთხვევაში უნდა მიეცეთ, რა
შემთხვევაშია გატარებს კლდეოთ, გარდა ქმრანის ქალებისა.

ეს უკანასკნელი პირობა შესანიშნავად და კარგი დავე-
გირება და შესწავლა უნდა, რომ განმა მთავრობის მისი
ფოკლტკარი შედეგი. უნდა მოგახსენიოთ, რომ უდროთ-
დროს დაიწყო ეს საქმე. მე იმ პირობა ახრისა არ ვახ-
ლავარ, რომელიც ამბობენ, რომ ქალებს კენჭის ხმარე-
ბა სერიანად არ შეუძლიანო. მაგრამ, როგორც წინა-
მოვასხენით, პარლამენტი, ვიდრე თქვენ ითხოვას ავსი-
რულებოთ, კარგა უნდა დავეგირდეს და შესწავლავს უფე-
ლივე ის, რაც თქვენ მიერ ითხოვინდს ცვლილებას შეუდ-
ება.“

ქალებს რომ ეც სურვილი აქსრულდეს, რა შედეგი
ქვება? ქალთათვის არჩევანის უფლებას მინატება მანე-
ზელია თუ საკითალო? ამ კითხვის ვრცელი პასუხი მოკ-
ლე მიმთხილავაში, რასაკვირველია, შეუძლებელია და ცალ-
კვ წროდის დარსია. აქ მთლიად მოვასხენებით თუ რა
ითქვა ამ კითხვის შესახებ დონდონის პარლამენტი.

რ თბათვეს, როდესაც ამ საგანსზე ბასი განიძარ-
თა, პარლამენტიც სხალი არა თქმულა რა. რაც ბასი წლის
განმავლობაში თქმულა ქალების უფლების წინააღმდეგ
ეწვდა ის განიძიორეს ეხლაც. სელორედ დაიწქს
დაპარავი, რომ ქალებს რა არჩევანის უფლება მიეცე-
თო, რავსობა დაიწვდება, ქალებს სინახე დავკარგე-
ბათო, კატეისიკან რაიწდესს პატოვისცემის დაჭარბე-
ნი, სასოვადობრივი წსურება დავეცემა და სხვ. ეს არინ-
დული პატოვის ცემა, ერთის დეპუტატის სიტყვით, იმა-
ში მდგომარეობს, რომ კარგი უკეთეს ადგილს ქალებს
უთმობენ ეველებენ, სდაც კი ერთმისეთს შეხედებანო,
დღესასწაული აქნება თუ დიდი რამ თამაშო. ეს პა-
რლამენტიც უნარტკისბასო ქალებისათვის და თუ ამ
უნარტკისბობის დავკარგვა არა ქსურთო, არჩევანის უფლე-
ბისგან სელი უნდა აიღონო.

გარდა ამის კიდევ სხვა ბევრი უნდაზრი საბუთი
მოთხოვნის ქალების თხოვნის წინააღმდეგ. მცალითებრ,
დეპუტატმა ჭებხობი ქსთჭება, რომ თუ უქმრო ქალებს
მიეცეთ კენჭობი, მაშინ არა ჰქვად არ გათხოვდებო, არ-
ჩევანის უფლება გაუთხოვრობის ჟილდო იქმნებო. ამა-
ვე დეპუტატმა ჭსთჭება, სხვათა შორის, შემდეგი: რთომც
ქალები ტყუარგობით კატებს არ დაუვარდებან, მაგრამ
მითის მოქმედების სანახრეზი სულ სხვა არის. ამის გარ-
დად უნდა შესწავლოთ ქალებში სახალაობრივო

სახეობი, რომელით თბასზვლად კენჭი ჩამოატარება სხლ-
მი. თრში ერთი: ან ხალხში უნდა გამოვიდნენ და სახლ-
ლიტიყო ურთობებში მონაწილეობა მიიღონ, ან არა და
ახალი სახალაობრივო მოძღვრები გამოჩნდებან, რომელ-
ნიც ივებს შეჭდემენ რავსობაში რომ ჩვენ ქალებს პო-
ლიტიკა სასწავლან. ისიც უნდა ავლიანოთ, რომ სახლ-
ტადო საქმეებში მოძეტებული მნიშვნელბა თან და თან
მალას ექვლება. ან შემთხვევაში რა შემწობას უნდა მო-
ველოდეთ ქალთაგან. გულის-სისურსის პოლიტიკის ისეც
დიდი გავლენა აქვს ამ ჟამად და წინადადების მიღების
შემდეგ ხომ უფრო გაძლიერდება.“ აქ უფ. ჭებხობი იმ
მოთხოვბასზედ ამბობს, უსათუოდ, რომელიც თმის წი-
ნააღმდეგ არის მიმართული. ეს გულ-შემატკავიერი პო-
ლიტიკა უფ. ჭებხობი ქალურ საქმელ უნებან.

შორედ დეპუტატმა კი ჭსთჭება, რომ თუ ქალებს
არჩევანის უფლება მიეცეთოთ, დიდად მანებრელი
იქმნებო, და აი რათ. თუ ქალები პირდაპირს მო-
სწავლილბას მიიღებენ არჩევანში (უსათუოდ სვეც
იქნება), მაშინ რავსობის ღახათი დაიპარებოთ; და
თუ მინადგან გარდ არ გამოვლინო, მაშინ უდონდინ-
ნა დაჩებანოთ. ამ შემთხვევით სამცვლილებობა ისარგებ-
ლებსო და ქალების შემწობით არჩევანსზედ გავლენას იტო-
ნიებსო.

ეველ ამ პირობა უზახუნა დეპუტატმა ფორსსიტმა,
რომელიც სთჭება შემდეგი:

რაც უნდა თქვან, მანც არც ერთი საქმე იმდენად
წინ არ წამდგარა როგორც ქალების არჩევანის უფლების
საქმე წამდგართ. თუძც ხსენებული წინადადება ქალებს
არ დასცემის უფლის მწახარებობას, მაგრამ ამას ხომ
მიანიჭებს, რასაც თხოვლობენ. ტუყული თქმა არის ეი-
თამ ეს წინადადება ქმრანის ქალების განთავისუფლებ-
საც მოახსწავებსო *). რც შესება მას ვითომ სხვდნი მოძღ-
ვრები პოლიტიკის განდებანოთ, ეს ახრიდ უსთუძლია: ვი-
თამ რა დამოღეთ ქალებს აკითხეთ უწინადადაცხოვრები,
წივინც და სხვ. ე. ი. იმავე გზით ისწავლობენ პოლი-
ტიკა; რა გზითაც კატები სწავლობენ. ცუჭი არ არის

*) არჩევანის უფლება, როგორც მოვესწინებოთ ჩინეთს-
ზედ ამის დამოკიდებულება. ვისაც საუბრება ამა აქვს აზრც ეს
უფლება იქს მინატებული. იტალიაში ქმრან ქალს ანთითი
საკუთობა ამა აქვს. უოველი მისი ქონება ქმრანს მწუფონს
გასათხოვარ ქალც ექვს უფლება აქონოს უოველგვარი სა-
კუთობა. მანც იტალიაში გასათხოვარი ქალი უფრო თავისუ-
ფლია ვიდრე ქმრანს, პოლიტის წინადადებაში მართო უქმრო
ქალეო ამის სისწინებელი, რადგან იმათ ქვე საუბრებო,
მაშასადამე მოხსენებენ უფლებო უნდა ქმრალად როგორცც
ცუქს. მაგრამ ვერს იგინან ეს კანონი რა დელითოთ, ვითო
შემდეგ ქმრანმა ქალეამაც ვეფე მოიხდომიბოთ. ან ამასვე
ამბობს ფორსსიტო.

პატრიოტებისა. რა მიმართულებზე უნდა მივიღოს საქმეთა წინმოხება, მინდობილად იხილოთ იქვე მოხდის და მოქმედის ეკონომიკის სასარგებლოდ ფიციანი მისწრაფება მიიღოს აღმოსავლეთის საქმის დაბოლოებაში.

— ღრმადანის ხელატი გარდაწვევითა სუთი მიღონი გარკვევა სტრუქტურა იხსნის ინდოეთისთვის, ხელატი, რაგონი მოგვიხსნათ, ხელატი ღრმადანის ხელატი გარდაწვევა.

— ინგლისურს გასართ Times-ს შემდეგი ცნობა მოხვდა სტამბოლიდან: ამბობენ რომელითა მოგვრებას მოაწოდებთა ინგლისს წინაღობა შესუნი მისცეს სუეცის არხის შესახებ. რამდენთა სუეცის არხი თავის საკუთრებად მიანისა და ამბობენ, რომ თუკი შესაძლებელია შეიძლება გეომოტორს ჩემს მტრისა, ცხადია, რომ ჩემს საკუთარს მიწა-წყალსავე შემიძლიან. რამდენთა გარდა ესმის სუეცის არხის ხელატი შორისი მნიშვნელობა და ამიტომ ეტყობა რომ ამ საკვანთა შორის არ გამოდის. ამის გულისთვის ამხელეთ არხის შესახებში თავის ვარს დაეყენებთ, რომ რუსების ხელატი არ შეიძლება.

— სტამბოლის მდგომარეობის შესახებ ერთს ვსტრინის გასართი მოხსენებელია, რომ თუკი ამხელეთ მოგვრება მიღონი სასტრუქად გეგმათა ხელატი უკეთესობის გამოტანდებისაგან, მაგრამ მინდობილად მისაღწევა დატოვდეს. დატოვდეს და განაღწეს არამდ თუ ვაპირებთ, არამდ უფლებად დატოვდეს. ერთი კვირის განმავლობაში არხისა გარდა განაღწეს. ეს გარემოება არავის არ ამხელს და ხელატი უფრო ამხელს. უფლებად მოხდა-ფაშის დაბრუნებას თხოულობს. თუკი მოგვრება უფლებად დონისთვის ხელატი, რომ არ გამოაწვადეს ხელატი მდგომარეობა ამხელეთ მსდრეობისა, მაგრამ მისი ვაგონიანობა უფლებად გარდა იცის.

— გომორც ბუნარსტადან ერთს ვსტრინის გასართი იწერებან, გომარეობის უთქვამს ნოვოციბოისთვის (რუსეთის კლბი ვსტრინის წინაშე) ვსტრინის მოგვრებას საიდუმლოდ შეატობიან, რომ მოგვარი მიღონის ვილიტი (მოგვარი მიღონი სუეცი) იმერატორის სასახლად იყო წასული ზღოუტში მხოლოდ მართებლობა და პატრიოტებისთვის იქნებოდა და სხვა არა რამე შეხლებდა არა ვსტრინის და რუსეთის თავის სტრუქტურა და გარდაუდებდა სერბის შესახებ. იგივე ტყვეობა ამბობს, რომ მინდობილად ბუნარსტადან არა სუეცი, რომ სერბია ამხელთ მისწრაფებას და მიიღეს.

— მეორეს მხრით ბელგრადიდან სხვა გასართი იწერებან, რომ სერბია დიდ მოხდა-ფაშისა, მოგვრებას უბასხვებია, რომ უფლებად აიჭრებოდა და მოხელენი მხელდებოდა. სერბის სახელატი რამდენად დიდი მოხდა-ფაშისა იქნებოდა.

— გომარეობის იმერატორს ესმის წასვლის დროს შეუერთს თუკი თავისი მინისტრები და თავისი მოხელენი გამოტანდებისა მისცეს, რომ სამხელდობისა და სოფლისტრუქტურის ხელატი აღმოსავლეთის მხელდობისა და პატრიოტთა და იმელი მხელდობისა, რომ სამიტრინის გამოტანდებისა მხელდობისა აღმოსავლეთისა, უნდა მოგვრებით გომარეობის იმერატორს არგონი მტერი ჭევიანობაშია: გომარეობის ხელატი და სოფლისტრუქტურისა, ამას დაუფლებთ, რომ მისწრაფებაში უფლებად სახელატი გომარეობის ცხელ მიიწეოს და ერთობას გომარეობად ვერ ემორჩილება და მისი ცხელად დაეინახეთ, რომ გომარეობის იმერატორს უფლებად სამხელდობისა და სოფლისტრუქტურისა უფლებად მისცეს, რომ გომარეობის იმერატორი ვინაა და უფლებად მისცეს, რაც გამოტანდებისა და მინისტრებისთვის.

კამთობა სოფელს კუბრდელაზურში

(ივერიის კორრესპონდენტი.)

სოფელი გურდელაზურს მდებარებს ქ. თელავის ჩრდილოეთით და ისევე თელავს, რომ თითქმის ამისვე სწილს შეადგენს. ეს სოფელი გუფთადაა ორს სამხელდობად (ზოიხლად) თავ-თავის მხელდობით—ერთს უწოდებენ ქემო-კურდელაზურს, მეორეს სემო-კურდელაზურს. ამ უბანს ხელატი სამხელდობისა არის ეკლესია—სოფელი უწოდებენ, რომლის დღესასწაულსაც ჩემი ხელატი უწოდებდნენ ერთსვე მხელს. ეს დღესასწაული უფლებად მოდის პეტრე-პავლისა ხელის დამის დღეს, რომელიც უწეს იყო 22 მაისს. ვინ კავთ ვინ ეკლესიის დღესასწაულია, რა წინადათა უწოდებენ და რა მიწისა, რომ ხელატი მას და მსხელს უწოდებენ და იმისთვის პატრიოტებისა, რაგონი სემო-კურდელაზურს, ავითსაც მითხელა. ამას ხელატი მე გარდაცემ მითხელს ერთის მხელდობისა ხელატი, რომელიც ამ შეთხელაში დონისა შენიშნის: უწინდელ დროშიც გომარეობად ესა, თუკი სომხად გომარეობისა გასართი პატრიოტისა, იმერატორს და სხვა საჭარბობისა გომარეობად. ახლათ მისწრაფებით და მისწრაფებით იმერატორს შენიშნის, თორც ისინი თავიანთი მამა-მამის მიწას ხელატი ოჯახს არ დაწებებდნენ. ამისთვის კარგ-

სახლები და როს, რასაკვირველია, თავიანთი ყოველივე სარ-
 ნოსასადებელი უნდა თან წამოეღოთ. ეს კი იყო, რომ
 ერთი მიხეცა მძიელ აზროვნებად გადმოსახლებულთ.
 ეტ მიხეცა იყო იმათი ეკლესიებში—სლოცავება, სხად
 იმათ ფშითი ფშიად უნდა ეარნთ სლოცავად, როდესაც
 ისინი და სისამარს სხადენენ, ან შეთისხევი ეტყოდათ
 რსამეს ამსხედ და ან თვითან გამომიხედნენ თავიანთის
 უბედურების მიხეცს. მაგრამ ნათქვამია აკატორება მიხე-
 ნუ, გაქცევის გაიწინებო, სწორედ ჩვენებსაც ესე მო-
 ფიქნიათ. ამის მკვირად, რომ იმათ არ ეარნთ ვსე-
 თიდაც თავიან მამა-შამის სლოცავებში, იმათ თურმე
 გადმოუღებნიათ მამა-შამის სლოცავის ხატისპირით და ეს
 ვადმოუღებელი ხატო თან წამოუღიანთ სლოცავებზე ახად
 ადგილს. ამ სხათი გადმოუღებელი ხატო ხაზნუბისთვის
 ახად სლოცავად შეიქმნოდა ხოლმე და მისის მეთხებით
 ადრე საჭირთადენენ, რომ მკვლ სლოცავში ეარნთ ფშით
 ვითარების მოთხოვნილების დროს. ამასთანვე შეითხვევით
 გადმოუღებნიათ ს. გავთის-სევიდგან (ქართლში) ს. გურ-
 დღელაურშიც წმინდა-გიორგის ხატო იქნადაც გადმოსას-
 ლეულებს, ეგართი, — „შამიქებს“, გავეთუბიან შატარს
 ფიციურელი ეკლესია (ეს მკელი ფიციურელი ეკლესია
 1870 წ. ისევე იდგა უწინდელს ადგილს და გარს აქე-
 ნებდნენ ახლს ქით-გიარის ეკლესიას, რომელიც ესლ
 დასურვილია) და შივ დასურვილიათ. ეს იყო ამათი სს-
 ლოცავი ხატო. რადგან ამ ხატში მძიელვან გამომინა,
 სსვს ხალხსაც იწყო ღოცავს და ან ესად მძიელი თელავი,
 ახლო-მასლო და შორეული სოფლებიც სულ აქ დაიარე-
 ბიან. ამისთანა მძიურებამ და მლოცავის სიმძრავლემ
 აფიქრებინა ერთს უწინდელის ხატის გადამოტანელის ტვა-
 რის გარს აქნებან ჭეთარის ეკლესიისად და კიდევ დაი-
 წყო მისი შექნას თავად განხატოთვან ნაქუჩის ადგილ-
 სს. ეს იყო ივანე ბახიძე, როდესაც მამს ითს არმისხედ
 აივანს ჭყავსიის ეკლესია, ეს მამის მძიელს და ეკლეს-
 სიაც დასურვილი დაჩნა. ამის შემდეგ ერთსვე ეკლეს-
 სიის დათავება ერთს სამიწობანს, მაგრამ საჭირთველს
 არჭებენ ნება არ მიეცა, როგორც ამოხატა. . . .

1874 წ. ერთმა უბანმა ს. გურდ-
 ღელაურისამ ითავა დასრულებს დაწყობილს ეკლესიის
 და კიდევ შესასრულს თავის წადიდა 1876 წ. ესლ
 ეკლესიას მშთა არის, მსოლოდ კანკელი არა აქნა. ამით
 გათავა მოსურვამ თავის სურბარ, რომ გავთიან უბარ-
 ადს დაღესაურელი არა იყოილა განხატვისათვის, სსვს
 შორის, ქინს იქნადაც, რომ ამ ეკლესიასხედ და სლო-
 ცვ ხატსხედ მიუქცევა ეურადღება წყნს ბატონიშვილს
 თიამურჯს გიორგი მეთის-მეს. ამის შემოწირული მდიდ-
 რად შემკული ხატო ახვებან ესლ გავთის ეკლესიაში
 უწინდელის უბრლო ფიციურის ხატის მძიურს. აი

ამ ხატს რა აწერია ზურგზე: უწინდა ესე ხატო მო-
 კარ-მოწამის გიორგისა, შევამევე მეთის გიორგის-მე-
 თიემურსს. და შთავსენენ ამას შინს ხისელი წ-ისა გი-
 იორგისა. და გასეთს თელავი ეურადღელაურში, რომ მცი-
 რე გავთის წმინდის გიორგის სულადი არის იმისთვის
 შემოწირავს. იქ დასწავლეს ჩემს მოსახსენებლად, მეუღლი-
 ს ჩემის მეთის ხდელს ელენეს, ვითსეა ყოველთვან
 რომ ამ სულადი გავთისს ამ სელს სურბანს მოაწო-
 რებს:—წელსა ქსით შემდ-მისისა გ. მოქცევას მეთო-
 სმეტის ქორთინიონისსს. ფლბ:—“ ხატს აწერია ზე-
 თიდაც თავსედ ქართულად უწ. გ-ის ხატო, “ და რუსუ-
 ლად: „С. М. Георг.“ ითსსეა ეურთივ ამ ხატს აქნა 4
 წურმინების თვლი, 3 ავინდი, 4 ფიციურის 7 ადმა-
 სი. ითი თხატის არის ბაქსის, სივსე აქნს ბრტოკო-
 (გვეშეა) ნსვერს, სივანე—ბრტოკოს ცოტა ნაკლები. მე
 მიხსნეს, ვითამც ეს ხატო გამოეკვანონს თიამურჯს
 ბატონიშვილს მეტურბურტიდამ ილია ჩოლავაშვილის
 (რომიელიც 11 მისს გარდაიცვალა ომი და ჭარბობი-
 სავან) სულით.

ღელსასწავლი თავის დროს გატარებთ არ ყოფი-
 და შესანიშნავი. თუ რამე მნიშვნელობა აქნს ამას, უფრო
 თელაველებისათვის, რადგანაც აქედან ბევრი ხალხი მი-
 დის იქ უფრო სსკვირნად, კიდრ სლოცავად. ეკლეს-
 სიის ბატარსაც რომი ღელსასწავლის წინს დღეს სსად-
 მითი თქვენს ქსელებს ორითხედ ურებს სლოცავის მლო-
 ცავებისს, ქსელების მსადებანს სომხებისს გიორგის დი-
 სათისს, ცოტადენ ხალხს თელავიდაც და ეურადღელა-
 ურიდაც. მივითხსნენ ვერ ურს არა ვინ უგდებს, თუმცა
 ეს ხალხისანად იწვევს სტუმრებს. მეორეს დღეს ეს სუ-
 რითი ცოტათი იგვლება. მთელი ეკლესიისს ეცო სსვს
 ხალხით, ორითხედ ადგილიდაც იქნის ქსელების დიონ
 და განებან სიმიდარს და ღსინი. სსმიციტოში ორითხედ
 აქნა წის ჭგურე-ჭგურედა, ითიში მომეტებული სსილი
 თელაველები არიან. ესენი უმეტესად გუგის ვასქმის
 ცდილობენ, კიდრ ღსინით დროს გატარებან. მომეტე-
 ბული სსილი ქსელების და განებანს უმედ დგანან და
 იურბიან. მოგვებურ ხალხს მავრე რივად ურს არა ვინ
 უგდებს. დაბლი ხალხი მომეტებულიც გარს ესევე
 მრავალ სტოლავს რომელსედაც უბრლო ნიციები,
 აწვეის და რაღვან ღატარანსავით. გამართული, სსწელს
 უკლეს ქსურს თავის ბედი ქსელების და რომელიმე მძი-
 ფისი ნიციით მოეგოს, მაგრამ უბედური ევარ სედავს; თუ
 რა ნიარად მოტურეულია. ვინ უგდებს ამას ურს,
 დროს ეტარებან განსვით. სსწოვადღად რომ ვსთქვით,
 ხალხს ახუ მლოცავს არ ეტეობა მსიარულობის ნიშანი;
 ხალხი რადრც გულ ჩათმობია. ეურადღელაურებში
 შესახებ ეს ადგილად შეიძლება აახსნას, რადგან ისინი

ამ ცოცხალში მრევლ დაისურვევენ, მაგრამ სხვაზედ რაღა მოქმედებს? მაგრამ რა?

ამისთანა დროს წინააღმდეგ და სასოებას მინდ უნდა ეჩინა თავი. მაგრამ ამის შესახებ აი რას ვკვდივთ აქ: მღვრთვე ეკლესიასთან; მოპეტუბული ნაწილი ეკლესიასში არც კი შედის და თავის წინააღმდეგ ვალს იმით ათავსებს, რომ ეკლესიას კარებთან ხელს უხეროდ აფიქსიონებს გულზედა ვითომც და პირველს ვიწრო. მღვრთვისასში შესდისარ, იმ იმედით რომ აი აქ მინდ მღვრთვებს ნახვით და ამისთან შესაფერის წესს, სიწმინდეს; გრძელდება. ეკლესიაში ვერ განკლავ არ არის გარეუბნად; საკურთხეველში ჭირთ ცხვრის ტყვეები, რომელთაგან არის გახვეული მღვრთვის უღრუფე ანუ ეკლესიის შესწორება—ცხვრის მხრები; იქვე ასევეა ტრეკი წყლისათვის და სხვა ამ გვარის ხარხარები. ნუ თუ სხვა; ადგილი აღარ იმავეობდა ამისთან შესწორების შესახებ; თუ არ ეკლესია და უპირველესი მისი ნაწილი საკურთხეველი...

ეკლესიაში დგას რაღაღნიმე ქალი და გინი; აქვე დგას ერთი ადგილობრივი თავადთაგანი. ამან სთქვა: ორივე სიტყვა იმაზედა, რომ ეს ეკლესია აქამდე უნდა გათავებული უფიქროსად და საკურთხეველად; მაგრამ, საკურთხეველად, ადგილობრივი ბელადობის ამ საქმეს ვერცხვრის უფრადლებას არ აქნებს, რომლის მიწვევით ეს საქმე აქამდე დაწინაურდა. ამანუ სთქვა, რომ ეკლესიის თხოვნის თანხმად უფროდ ამ საქმის შესახებ ტრეკის ორივე სიტყვას ადგილობრივ ბელადობის, როდესაც ეს უკანასკნელი მოკვ ეკლესიაში. მართლაც ბელადობის მოსვლის შემდეგ მოსვლით ისეთი გაცხადებული ღვაწლი ბელადობისა და ამ თავადს, რომელსაც ამაზედ თვალში ვედა გუთხეში ღვაწლითა, ზოგი ასე ჭკუის, ზოგი ისე. რადგანაც ვედანი ვლან და თვით მეკამთინდ იქნა, რომ ამ საქმეს ისინი შინაგულად არ გათავებენ, არ იქნება უსარგებლო მკვლელთა გამომხატვით იმათი მხრების სავანი ისე როგორც შეგებულება თვით მეკამთთაგან და სხვლის ამის მოყვრითაგან.

დღის თერთმეტს საათზედ შემოდის ზემოთ აქწინდ ეკლესიაში გათავადებული ბელადობის მუხლის წყნად. ცოტა ხნის შემდეგ შემოდის ზემოთ აღნიშნული თავადი. რატომ განკლავ არა აქვს გარეთებული ამ ეკლესიას აქამდე? ჭკუისთავ თავად ბელადობის.

— ამისთვის რომ თუდა არ გახვდეთ, უმასხვებს ბელადობის.

— რა უფერი 170 მ. ეკლესიის თუდა, რომელითც განკლავ უნდა გარეუბნისათ?

— მე შეგვამე, ვითომ სუმირობით და დანისივითივე ბელადობის.

— მართლაც რომ თქვენ შესწავლეთ და აქამდე სთქვენის მიწვევით განკლავ გარეუბნად იქნება.

— თქვენ ამ საქმეში ხელი არა განკლავ და არც ამ ეკლესიის მრევლი ბრძანებით, რომ მაგისთანა განხილვაში შემოდისარ.

— მე აქაურთ მცხოვრები ვარ და ჩემი მოყვრებიც აქ სწავლობენ მე სწავლი ნება მაქვს ხმა ამოვიღო ამ საქმეზედ და მოვითხოვო შენგან ანგარიში, მით უმეტეს, რომ თვით აქაურ მცხოვრებთ ქსურთ შეიტყონ, თუ რატომ არ აძლევთ ამათ განკლავისათვის დანაშაულებს თუდა და ან თვით თქვენ რატომ არ აკეთებთ ამოკლებებს განკლავს.

— შენ თუ ტამბუნი გიყვარდაც და იმისთვის წრეწავდი, უფროდ არ გაჭედდი მესს კარს ეკლესიას, შენ ეკლესიის თავი ვინ მოგვს და ან იმის განსწავლავზედ წრეწავს.

ამაზედ შექოლან და კბი დაწმინდის მხრები გათმართავთ შიგ ეკლესიასში.

ბელადობის მეტად ხმა აუმიღებდა და ადგილის შეუფერებელი სიტყვა უმასხვრის, ამბობენ. ბელადობის დაუფერებლობის თავადისთვის: უშენ ნება არ გაქვს ეკლესიაში ამ გვარად ღვაწლითა—გადი კარში! ამისთანავე უბრძანებდა ეკლესიის მრევლისთვის, რომელსაც ამ დროს, როგორც ამბობენ, ვისწავლი უნდათავად, რომ თავი დაწმინდას სთვლიან (ბელადობის რომ მხრებზედ, უმასხვრის ბრძანად ან რომელი ტიპობის ანუ განობის მოითხოვდა იმას, რომ ამ მღვდლისათვის, რომელც სადღესასწაულად დასწავლავდა და მხრეში არაფერს მონაწილეობას არ იღებდა, მასხვრის ბელადობის განკლავებისათვის საიდუმლოს აღსწავლავდა.) ჩემის თქმით, შეგვალს მასხვრის უნდა მივცა, რომ მას ბელადობის, თქვენ თვითონ, როგორც მასხვრის და წესებების დამარცხებელს, შეგიძლიანთ მიამხნეოთ კარში და ჩვენ მასინ დამსწავლებით ავლანსწავლებთ ჩვენს საღმრთო ვალს.

მხრე გათავად ორივეს მხრით, იმით რომ ერთმანერთს ჩივდეს დამსწავლებთან. ამბობენ ვითომც ბელადობის კადრც შეტყობის ამაზედ საჩივარი ადგილობრივი მოამრეტებელ მოსამართლესთან.

ნაში. ამ ქალაქის მცხოვრებმა კარგათ მიგვიადგინ, სულდს ვაშლივით დროულსაცანს⁽¹⁾ და ვინც უძღურით და დატრიალ იყო ჩასუსით ნაკებში და გავის-ტრუქითი ხაბრძიმითში, სსვისი, ვისც ღონე ჰქონდა მეურველით, გახას ზღვის ნაბირს ედ და მივლით იქონეს, ქალაქს, რომელიც იყო დასისუელი კოლხებისში, იქ დაგვიყენო რაძითანიძე სანი; იქ-დან გავადგელით მოსისხეთა ჰეივანში. მოსისხეთა მასში ჰქონდა ერთმისურობა ბრძოლა, ჩვენ უძვე-ლეთ ერთ მეზობელს მხარეს, მრე გუშქებით მო-პირდაპირეთა. ავილით მათი ტასტის ქალაქი, ს-დადც ვაშლით მრავალი საზოგადო. მოსისხეთი არიან მოქერბანი, ტანადნი, ბრუნნი, იღებენ ტანს სხვისა და სხვისი იფრითა და გასტრუქობიან ვასორცობით აშქარდა, თანვე ჰქონდათ რაინის წყურთი, ტან-სუდ აწიეთი მოვლე ვას, სსამარი იარალი აქეთ: სის ფარი, სულ-შობა და რაძობი ნუასი. მოსი-სხეთის შუიდეგამ ზღვის პირსუდ ჰსტნოვებენ ხლადნი და მათ შუიდეგამ ტობარენი, მასლობელ ქალაქის კოტორას. ტობარეთა ადგილი არის ვაქე და მდიდარი ნყოფიერებათა, და სსვანი.

პირველი ხლადნი, რომელიც მოისხენება წყმოსხენე-ბულს განსილავში, არის ფასიანი, ჩართველია პასიანელი, პასიანას, რთორც ჰსხასს ქსენოფონტის აღწერისაგანა ჰწრუგეს მდინარე არეზი, რომელიც ადგილის გამო ისასუ-ღებოდა, აწც ისასუღების ფაზის მდინარედ (ფასნი სუ-რსხადითა). მცხოვრებნი პასიანის ან ფასიანის ქსენო-ფონტისა⁽²⁾ ამ ეკუთნებოდენ ნათესაობით არც საჭარ-თველას ხლადთა, არც სომხისა⁽³⁾ და ლორდოტის დრას იწოდებოდნენ აღარდინანდა⁽⁴⁾. ვასუშტი თავის საჭარ-თველას აღწერაში ჰსწერს რომ ეს ადგილი წინაპირე-ლად უქონით სომხთა, მათ შუიდეგამ დაიძინიეს პაგრა-ტონთა და შუიდეგამ სომხისა და მუნიდგან ეკუთნ-ვის საჭართველას⁽⁵⁾. აწ პასიანი შუადგენს არზრუმის ჰეივანსა.

მეორე ხლადნი სსენებული ქსენოფონტისაგან არიან ტახანი ვ. ი. ტოკოლნი, ან ტლას მცხოვრებნი⁽⁶⁾. ტლას ცნობილი საჭართველას თეძი, აწც მდებარებს მარცხნივ ნა-პირსა ჭოროხის მდინარისა; განს მავანზე ნაპირსუდ

იყო ანტიპუგის საკრისთა. უპირველესი ქალაქი ტლასი იყო და აწც არის ილითისა; ტლასი ჰწრუგმდა თორთო-მის მდინარე, ტოტი ისპირის მდინარისა; სსმადრედ ჰქონდა ჩრდილოეთით მთება, რომელიც შუედგობიან ისპირის სეობას დი. სსმირეთით ირავალუს მთა (აწ გარგა პასიანი და მოსხის მთა); რომელიც განუყოფდა ტლას პასიანისაგან. აქ სათანადო არის შენისება რომელიც ვი-პარტის ჩარტუბსუდ ჭოროხს სასიელს ჰსდებენ ისპირის სეობად, და ნამდვილს ჭოროხს თავსუდ და ილითისსუდ, წინააღმდეგ ძველთა მწერალთა და ვასუშტის აღწერისა⁽¹⁾. მას ზევით მდებარედა სპერი ჩართველთა მწერალთა ისპირის სეობა; ტლას და სპერი შუადგენდნენ კლარეთის სკერისთასა.⁽²⁾

წინადადეთა სომხების მწერალთა ჰგონიანთ, რომ ორივე ეს თეძი, ვ. ი. ტლას და სპერი ეკუთნოდათ მათ და იყენენ მუნ მეკოდრნი მოსხსლენი; ეს აზრი ტუყობია, ძველნი მწერალნი თვით სომხისი ამტკიცებენ წინააღმდეგ-სა⁽³⁾. აწ არ იყო სომხობა, ეს იყო ნაწილი საჭარ-თველო, სასულე-ღებოდა წყმთა ჩართლი და არ სომხი-თი. აწც იწოდების ოსმალთაგან გურჯის ტანად და მეკოდრნი მოსხსლენი არიან გაათობებულნი ჩართველები, რომელთაც არ დაუყოფნიათ ჩართული ენა.

აქ გამოხდნენ პირველად პაგრატიანები, ეს იყო მათი სამშობლოამიველი. სომხებსა ჰგონიანთ, რომ რაც პაგრატიანებს ექნათ მიძული და ადგილები იქ სულ სომხობა იყო, —ამავედ პლანას ჰსტოებან: ვურ თვით პაგრატიანთა არ იყენენ სომხისი. მასე სორენაცი მო-უსისრობს რომ „მასა (სუმატ) პაგრატიანი, თავის ნუბით შუიდა მთავრებლასა ჰქუე ვადრძავისა სომხთა მეფისა, რომელმან სსმასურობისათვის უბობა ერს-

(1) დროული არიან ჰსენლები ან სსნები, რთორც ამტ-კიცებს არბიენი; გვერდი 54, 55.

(2) წიგნი 4 §. 6.

(3) სტრას. წიგნი 12 თავი I. § 1.

(4) ლორდა. წიგნი 3 § 90 94.

(5) ვასუშტისა გამოც. უფ. ბრატკისაგან გვ. 120.

(6) ქსენ. წიგნი 4 § 7.

(1) ვასუშტისა ჩარტა და აღწერა; გვ. 120. ისპირის მდინარეს ქსენოფონტი ახსენებს ჰარფასად. მასე ზეგით მენიშხეობადა.

(2) სპერი, ან ისპირი ცნობილიყო ძველთა მწერალ-თაგანც; ლორდოტე უწოდებს ჰესპერად, ან სსპირად.

(3) მასე სორენაცის დოდრეფია, სენ-მარტინის ნა-თარგმნი. ტ. 2, გვ. 357, სსადც კლარკურას ეწოდება ვასრადი; ვადრძავის გუოჯრადია სენ-მარტინის ნათარგმნი გვ. 427, სსადც სინათლით ამაზს რომ დაივი, ვ. ი. ტლას, ეკუთნის იბერეთს და მოვლის ისპირის მდინარე.

თბა დასავლეთის მხრის, სადაც არ დაზარალებენ სომეხურად (1). დასავლეთი სომხობის არის: ბასიანი, ტაო, სპერ, არტაშუკი, და სხვ. რომ ბატარატიონები არ იყვნენ სომხები და არცა ჰქონდათ სომხებს სარწმუნოება მოსე ხორენაცი მრავალჯერ განამეორებს. ჩვენი ცნობებმა მოუთხრობს რომელ ბატარატიონნი, ჩამომავლნი დავით წინასწარმეტყველის და შვილის მოვიდნენ IV საუკუნეში (2) ეკლესიად. და სთელ-იეს სელთის რაქელ დედოფლისათ (3). ჭეშმარიტად პირველი ბინადრობა ბატარატიონთა ამ ადგილებშია და არა სომხობით, ეს იყო, როგორც ვკითხეთ, მათი სამშობლო ქვეყნა. შემდგომ ქართლისა და კახეთის დაპყრობის არაბთაგან ქართველობა განმეორდა ამ ადგილებში. მეშვიდე საუკუნეში ქართველებმა, დავით გაბრესის უდაბნოს მაგიერად აქ დაფუძნეს ოლთისის ბინასტერი, თავი და დასაბამი სმდელით და საეროთა სწავლათა, აქ განსწავლდა, წინააღმდეგ მსკდინაობისა, ქრისტიანობის სარწმუნოებას, ასე რომ IX საუკუნეში აქ იყო 31 სამღვდელთა-მთავროს სტადანი ან უპარსა: მწერელები (აწერეები); გუმურ-ლოლი (გუმურდობის ან ჯავახეთის); იმსნელი (ან სპერისა); ანქელი (პერსისა); მებუკარი (ტუბეთის ან შავშეთის); წურწყმელი (წურწყმისა); წყაროსთველისა (ფოსოსთველეთისა); ვლამეურთელი, ანელი, კარელი (კარი და ოლთისი); ბანელი (ტაოსკარი და ფანასკარტი); და-დასნელი (კოლას და არტანის); ამთ გარდა ბაიბურთის ასლოს აშუგუდელი იყო სასულიერო მონასტერი. ეს იყო სამშობლო ქვეყანა ჩინებულთა სამღვთო მწერელთა, წინდათა მამათა იოანესი, ევთიმისა, გიორგი მთაწმინდისა, გიორგი ოლთისელისა და სხვათა მრავალთა, რომელთაც სედ ასედაც გვითარებენ სამღვთო წერილები. აქ იმეგრისთაგან თორნიკი, აღმსწერებელი დიდის ივერიის მონასტრისათა იოანის მთავრად აქ გამოხდნენ უწინდინებუ-ამაგათა მწერალნი და მომთარენი, ვითარ: შოთა-რუსთელი, სრგის თმარეკელი, ხაღულ მესისა შვეთელი და სხვანი.

მესამე ხალხი იყვნენ ხალხი. ქართველთა ორჯულ მოიხსენებს ამ ხალხს, პირველად, ვითარცა მცხოვრებთა,

ტაოელთა შემდგომ, ისინარხელ და მეორედ შვიის ზღვის პირსად მახლობელ გერსენის ქალაქისა. სტრახონი ჭეშ-ნებს რომ ხალხები ის ხალხსი არიან, რომელთაც უმი-როს (4) სახელსდებს ჭალიზონად, ან აღახნელად (5); აქ მოსულენ ადგილიად შალიბე, სადაც იპოვება გერ-ხლის მადანი. გიგინ სენ-მარტინი გვაწერებს (6), რომელ ჭალიზონები აწ აღახნელები იყვნენ აქ მოსულნი და დასახლებულნი თერმადონის მდინარის პირსად, ტაო-დის პრძოდის უწინ. უფ. დუბოა (4) დაწმუნებთ ამ-ბობს, რომ ხალხები ამ ჭალისონები, ან აღახნელები ქსტოვრებდნენ წინაპირველად აღახნის მდინარის ნ-პირსად კახეთში. ეს აზრი დასაჯერებელია პირველად ამიტომ რომ ძველნი მწერალნი, მაგალ. სვიდაჯს კორ-ანდელი (5) და ზლინი (6) ქსწერენ, რომ ხალხები მო-სახლებობდნენ როგორც აქ პირტოს სამეფოში, ისე ქართლში, —და ამითი ჭინს რომ იყვნენ ერთი და იგივე ხალხი. მეორე, —მეორეს აზრში აწც იპოვებან მრავალ-ნი სასულიერო მდინარეთა, ქალაქთა, ადგილთა, რომელნიც იხილებიან საქართველოშიაც, მაგალ. ქიზიკი ქალაქი მდებარე მარმარილოს ზღვის პირსად და ქიზიკი, მდებარე კახეთში; ქუთაის ქალაქი, მდებარე ფარსიკის მდინარის სთავებულად და ქუთაისი იმერეთისა; მდინარე ეს-ტური რომელსედაც ქსტავს ქალაქი ანგორას ან ესტური და მდინარე სამეგრელოსი ესტური; ონის ქალაქი შვიის ზღვის პირსად მახლობელ ჭალისის ან კიზილერმავის შესართავისა და ონი იმერეთში; ჭალიზი ან აღახანი და აღახანი კახეთში და სხვანი შრდავლნი.

მეოთხე ხალხი ქართველთა არიან მკარონნი, სტრაბონი ამბობს რომელ მკარონები იმის დროს იწოდებოდნენ სანად (7), რომელთაც ზლინი (8) სახელს ქსტავს

- (1) სტრაბონი წიგნი 12, თავი ორი, § 19 და 24; ილიადსტიის 856, 857.
- (2) ე. ი. მცხოვრებნი ჭალიზის (კიზილერმავი) ან აღახნის მდინარის ნაპირსად. სტრაბ. ბუნეე.
- (3) მებრე აზიის აღწერა, ტ. 1. გვერ. 250, 254.
- (4) მოცხურობა ტომ. 4; გვერ. 133, 139.
- (5) დუბუას ძველი ქრტიბი ატლასში
- (6) წიგნი თავი 6, 10.
- (7) სტრაბ. წიგნი 12, თავი 2, §. 19.
- (8) წიგნი 6, თავი 3.

(1) მოსე ხორენაცი ებინის ნათარგმნი გვერდი 79.
 (2) უფ. ბროსტეტის ქართლის ცნობებში.
 (3) ეკლესიის არის გვიკერი სვიდაჯისა, აწ აღახნისტა-ნი და არა აქედან; როგორც მოუთხრობს უფ. ს. მარტინი.

სანად ტენიოსად, არიანი ტანად (1) და ვიზანტიის მწერალი ტენანდ (2). ყველამ ვიცით რომ ბერძნებს არა ყვესთ ესო ჭ. ამისთვის ჭ მაგერად ზოგს უხმარია უს ზოგს „ტ“. ზოგს „ტ“. სანი ან ტანი ან ტენი არის ქართველების ჭანი (3). დეროდოტიე მოახსენებს მაკრონებს და მოუთხრობს, რომ მათ ჭქონდათ ჩვეულება წინადაცუთისა; როგორც კოლხიელებს (4), სცილაქსი უწოდებს მაკრონებს მაკროტეფალი (5). მაკრონები სხვალებადნენ ჭროხის მდინარის მარცხნივ ნაპირზედ, სადაც ესა ლაშქები დგანან (6), და მარჯვნივ ნაპირი უჭირათ ივერიელთა. ქსენოფანტის აღწერა ამას სრულებით ეთანხმება. როდისდგ ქსენოფანტი ჭზნასის მდინარეს ეკვიდა (ისპირის სეობა), და გადასა ნაჭილობევის მთები, რომელნიც აწვა განსაზღვრენ ჭანეთს სამცხისაგან, მაშინ შევიდა მაკრონების ქვეშასში, რომელიც ამ სასიომეობარეს მარცხნივ ნაპირსა ჭროხის მდინარისა. მაკრონებს ე. ი. ჭანებს, რომელნიც ქსანლობდნენ მთებში, უწოდებს სეპტაგომად (ე. ი. შვიდი კოშკი), და ღაუშატებს, რომ სეპტაგომატებსა ძველად ერქვათ მოსინაგები ე. ი. კოშკებზედ ან ბურჯებზედ მცხოვრებნი (7); ამისაგან ჭსანს რომ მოსინაგები და მაკრონები ერთი და იგივე ხალხია, ჭსანად წოდებულნი. ამას გარდა სტრაბონი გვაუწყებს რომელ სახეშია (ჭანელებს) მოსრეს საში გუნდი რომელიცა მხედრობისა, მიდრიატის დიდის ამის დროს ზირის შირ რომელიცა. იუსტინიანე იმპერატორის დროს შევიდნენ მორჩილებას ქვეშე ვიზანტიისა და მიიღეს ქრისტიანობის საწმენოება.

მესოეთ ხელსა იყენენ ტიბარენნი, სახლობდნენ ვაჭრად ილიელებს; გარემოს თერმეს მდინარისა, მასლობელ კოტიორს (აწორად) ქაფასისა, შეიმუშაებდნენ მიწას და ჭქონდათ მრავალი საქონელი, წესი და ჩვეულება ჭქონდათ მსგავსად ივერიელთა (8). ტიბარენნი, სალაბები სახლობ-

დნენ როგორც აჭა, ისე სამცხეში და ქართლში (1). სამლოთო წირილში და გეროდოტის აღწერაში მოხსნი და ტიბარენნი ან თობალი ერთად მოახსენებან, ვითარცა ერთად ერთი ხალხი (2). ვიზანტიის მწერლები არ მოახსენებენ ამ ხალხსა, რადგანც მათი სადგომი ადგილები იმ დროს უკნით ჭანელებსა.

დავით ჩუბინოვი.
(უკუდგე იქნება)

უიკი გვწავს და ბოლომ გვაპირებებს *

უფ. ნათიევი გამოილაშქრა ივერიის მემბრია-ნეზედ და მერე რა რივად გამოილაშქრა...სწორედ მოგახსენოთ, დიდად ღირს შესანიშნავი კაცი ყოფილა უფ. ნათიევი.

უფ. ნათიევი გვეუბნება, რომ თუმცა ჩემს შავირღებს კაცია-აღმაინის კითხვით თავს არ უხეტქეპო, (რას სსარტულად და ფხანია რუსულებსა მოსვლია უფ. ნათიევი...) მაგრამ „ბუნების კარს კი კარვად გარკვევით კითხულობენ და არჩევენ ლოგ(ლიკურად და გლ(რამამატიკურლათაც) თუ მართლ თქვენა ხართ თი ბავშვების ოსტატი,—ეგ დაუფერებელია. თუ თქვენი საწყენი არ იქნება, ჩვენ ამის დსამტკიცებულს საბუთებს მოეფყვანთ თქვენის წერლით-დამე, რომელიც დროების № 59-შია დაბეჭდილი. ჩვენ გაჩვენებთ, რომ თქვენი თეთორან ლოლიკაზედ და ღრამამატიკაზედ მყარალად ბძანებულხართ. როგორ გგონიათ, ოსტატი რომ ლოლიკასთან და ღრამამატიკასთან უმძრახად ბძანდებოდეს, მას შეუძლიან შავირღებს ლოლიკურად და ღრამამატიკურად ვაარჩევიოს წაითხული წიგნი?

(1) გეროდ. წიგნი 3. § 94; სცილაქსი კორინთელი, დუბას ძველი კარტები ატლასში.

(2) დასად. მესაქეს წიგნი თავი 10 მუსლი 2; კეკელის წინასწარ-მეტყულება თავი 27, მუსლი 13—21; კეკელად 32—26; 38—2.

* ერთს კაცს მორისთავის ერთი მამალი მოეპარა. გამოსდგომოდ მამლის ბატონია, ხელი წაყვლა ჭურდლისთავისა. ჭურდს თურმე ილიის ქვეშ ამოეფანა მამალი, მაგრამ ისე კი რომ მამლის ბოლო გარდა დარჩენილა. ჭურდმა ფიცი დაწყო თურმე, რომ შენი მამალი მე არ წამოძვევინაო. ბატონია, ხელავს რა თავისის მამლის ბოლოს იღლითდამ გამოეგვინა, უხუბნია: მამალი, შენი ფიცი მწამსო, მაგრამ ეს ბოლო კი მაკვიროვებსო.

(1) არიანის აღწერა შავის ზღვისა, გამოტ. გუმბისის
(2) სტრატონის მატანე ტ. 4 გვ. 220, 225, 226.
(3) ჭანი ქართულად ნიშნავს გამადარსს, ჭნავსა.
(4) აღწერა. წიგნი 2, § 104.
(5) დიოფანს ძველი ქარტები ატლასში. მაკროტეფალი, ბერძნ. გრულთ თავისისა.
(6) სტატისტიკის მატანე 4 ტ. გვ. 395.
(7) წიგნი 12, თავი 2. §. 19.
(8) სტრაბ. ტ. 1 კვარდი 484.

თქვენა ბძანებთ: „მგარამ არ არის რა ისეთი შემარცხენელი კაცისათვის, როდესაც (ვიმ ამ ქართულს!... არა არის რა ისეთი როდესაც...) ის სჯის საგანზედ, რომელიც მას არ ეყურება (ოღონდაც!) და მომეტებული უფრო არა არის რა, (რამოგასწავლეს ქართულს) ისეთი შემარცხენელი და საზოგადოების მასწავლებლისათვის!*)“ როდესაც კაცი სჯის კაცზედ და მის მოქმედებაზედ, ოდესაც მას არც თვალთ უნახავს ეს კაცი და მისი მოქმედება და არც თვით სასუთარის ყურით გაუგონია მისი სჯა ამ მოქმედებაზედ.“ (აიერუმ ქართულის მასწავლებელი.)

რამდენსამე სტრიქონის ქვემოდ ბძანებს უფ. ნათივე: ფრიად მიკვირს უტერემონიობა მისი (აიფრის მესტრანას) რომელიც ასე თვავამოდებთ და ამაყად გაბედა (ნუ თუ!...) სჯა იმ სასწავლებელზედ, რომელიც არამც თუ მას, არამედ სხვასაც კი, გარდა თვით სემინარიის მასწავლებლისა, არ უნახამთ ჩემი მოქმედება“ და სხვ. როგორ მოგწონათ ეს ქართული? როგორ გარბოდნა სჯა იმ სასწავლებელზედ, რომელიც არ უნახავთ ჩემი მოქმედება. ამ ლოლიკით და ღრამბატკით ასწავლით საწყალს ბავშვებს?... კიდევ აფერუსმ!...

თუმცა უფ. ნათივე ასე ბღაჯნის ქართულსა, მანც გვეუბნება, ჩემმა შეგირდებმა რა თევ ნახეარში ძალიან კარგად ისწავლეს ჩემგან ქართულითა, ლოლიკურად და ღრამბატკულად არჩევეს. ამა ერთი ლოლიკურად და ღრამბატკულად დააკვირდით ამ თქვენგან თქმულსა, თუ მანდ ლოლიკა და ღრამბატკა იპოვით, ბატონო, სხვა არა იყოს რა, თქვენ ისიც არა გცოდნიათ, რომ გროდესაც და ოდესაც ერთი და იგივე სიტყვა და თქვენ უნდა დავგაჯეროთ რომ თქვენმა შეგირდებმა თქვენგან კარგად ისწავლეს ქართული; ისიც რუა თევ ნახეარში!... სიტყვა გრომელი-ს მზარება არა გცოდნიათ და გვეფიცებთ, რომ თქვენი შეგირდები ქართულს ლოლიკურად და ღრამბატკულად არჩევეს! ან სხვის მარტყება გსურთ, ან თქვენც მსტყულებით, უფ. ნათივე.

მაგრამ თქვენს უტოდინარობას თავი დავანებოთ. ზემო მთყუანდოს სიტყვებში ერთი ისეთი რამაც მოაბოვება, რომელიც სრულს საბუთს გვაძლევს საჭვეურად აღვიაროთ, რომ თქვენ, უფ. ნათივე,

თივე, მართლა ღირს შესანიშნავი კაცი ყოფილხართ. თქვენ მეტხრამეტე საუკუნეში მცხოვრებს კაცს არამც თუ გიკვირთ, არამედ შემარცხენელად და საზოგადოებად მიგანჩიათ, რომ კაცმა იმისთანა კაცზედ ილაპარაკოს, რომელიც თვლით არ უნახავს. ამის შემდეგ თქვენ ოსტატობთ კიდევ!... წინასწარ ასწავლით, წინასწარ, რომლის მეორებითაც აღამიანს ეგ ყოვლად მსხენელი ღონისძიება მიეცა მისდა საბედნიეროდ!... მაშ ვისაც თვლით არ უნახავს აღექსანდრე მაკედონელი და სასუთარის ყურით არ გაუგონია მისი სჯა, მას, თქვენის ლოლიკით, ხმა არ ამოვლებდა აღექსანდრე მაკედონელზედ და მის მოქმედებაზედ. საიამდ მოიტანიათ ეს ახლავანი უცილობა? სწორედ ღირს-შესანიშნავი კაცი ბძანებულხართ! ღმერთმა მშვიდობა მოგცეთ! განა თვითონ წინასწარ არსებითი ძალა იმაში არ მდგომარეობს, რომ ტფილისელს ამერიკელთან გალაპარაკებს და ამერიკელს ტფილისელთან, თუმცა ერთმანერთი თავის დღეში თვალთაც არ ენახათ. თქვენ კი ეს წინასწარ ძალა არამც თუ გიწამებიათ, არამედ საზოგადოებად მიგანჩიათ, — და ამის შემდეგ მანც ოსტატობთ!... ამ შემთხვევაში თქვენი უმეტრება კი არ გვაკვირვებს, თქვენი ვაქცაობა ან საკვირველი.

ნუ თუ ამისთანა მეტწიერებით ვაწვილებული გვეუბნებით ჩვენ: „მერწმუნეთ, უფ. აეტრარო, რომ იქნება ჩვენ უფრო ვიცოდეთ თუ როგორ სჯობს სწავლა ყმაწვილისათვის.“ ვითომ რათათ, უფ. ნათივე? რა გამოჩენილი კაცი თქვენა ხართ პედაგოგიაში, რომ მაგას ეგრე ლიტონის სიტყვით თხოულობთ. რომელი პესტალოცკი, ლანკასტერი და დისტრეკერი თქვენა ბძანებთ, რომ ეგრე ამაყად გვიბძანებ, ჩვენ უფრო ვიცითო. იქნება მართლაც ვიცოდეთ, ღმერთმა მოგახმართო, მაგრამ აქაც კი ამტკიცებთ, რომ თქვენ ყველაფერი გცოდნიათ და ქართული კი არა. ამა ერთი გვიბძანებ რა არის: „ჩვენმა ჩვენ უფრო ვიცოდეთ თუ როგორ სჯობს სწავლა ყმაწვილისათვის.“ ქართველი ასე იტყვოდა: „იქნება ჩვენ უფრო ვიცოდეთ ყმაწვილს როგორ უნდა ასწავლონ.“ ამა ესლა თქვენგან თქმული დააკვირდით, თუ იქ ან ღრამბატკა, ან ლოლიკა და ან სიტყვის ცნობიერად მზარება იპოვით. მანც კიდევ გვეუბნებთ, რომ თქვენგან შეგირდებმა კარგათ ისწავლეს ქართული? გვეყრა, გვეყრა უფ. ნათივე, რომ მუხას ვაძლი ახლიათ.

*) ხვედრე გორბეტკის შედგომა გზონია ჭკ. თუ ეს ასე არ არის, უფ. ნათივე, ამას იქით იტყვით, რომ „მასწავლებელს“ მასწავლებლის ქართულად და თქვენ კი კვ სიტყვა „მასწავლებელს“ გისმინათ.

რა ექნათ, მკითხველო, თუმცა უფალი ნათიევი ძლიერ პატოვ-საცემი კაცი ბძანებულია და ღირს-შესანიშნავიცა, მაგრამ გვაპატივით, ჩვენ ვერ დაუფუკრებთ; რომ მისმა შეგირდებმა ქართული ისე იტოლდნენ, როგორც უფ, ნათიევი გვეფიცება. უფ, ნათიევის არამც თუ თვითონ არა მსკლდნია ქართულად აზრის გამოთქმა; არამედ სხვისგან თქმულის ვაგებზედაც უკაცროდ ბძანებულა. აი ამის საბუთიცა.

უფ. ნათიევი ქართულის ენის მასწავლებელი ბძანებულია გორის პროსემენარისა. ჩვენ „იერიანი“ ვისთქვით: „ნივე პროსემენარის პირველს განყოფილებამში, თუმცა ქართულს ასწავლიან თურმე, მაგრამ ყოველ ღონისძიებას ხმარობენ, არა ბევრ შემთხვევაში ჩათვლით კითხვისა და ქართულის ასოების ბლაჯნის მეტი არა ისწავლობს რა“.

აი უფ. ნათიევის როგორ გაუგია ეს სიტყვები: „იმიან (ესე იგი იერიას მესტარსემ ანუ უფო ვსთქვათ, რომისსკრეპულის სიტყვების მითქველს) არც კი იცის სოი ჩემმა ყმაწვილებმა იციან წერა-კითხვა და სიმღერაცა (სერსივი გოსლდეკ სოი ანა); თუმცა რეა თვე არის მარტო რაც დაუწეებინე სწავლა და სულ ყველანი უტკლბნი იყენენ წერა-კითხვისა. უფ, ავტორი კი წინააღმდეგ ამისა არწმუნებს (!) მკითხველთა (მგობსკვლა, შვეგობსკვლა); რომ ქართულს სულ არ ასწავლიანო. მოდი და დაუფუკრე (მარტო და მოდი დაგვიყურეთ) გაუფუკრას? მაშინ საიღმდნიან-თქო ქართული წერა-კითხვა, თუ სულ არ ასწავლიან?“ მოდი და ამის შემდეგ დაუფუკრეთ უფ. ნათიევი, რომ მისი შეგირდები ჯლოლიტურად და ღრამბატკულად არჩევენ წაკითხულსა.

მერე ვინ მოგახსენათ, რომ სულ არ ასწავლიანო. ავე ზემო მოყვანილი სიტყვები ჟიმერიის მემბატინისა. აბა ერთი მიბძანეთ, ვისაც თვითონ არ უფარჯიშნია მასზედ, რომ რასაც კითხულობს ის გარკვევით გაიგოს, განა მას შეუძლიან ყმაწვილებს გააგებინოს წაკითხული? უფ. ნათიევი გვეფიცება რომ აი მე შემოძლიანო, თუ ვინ დაი მოლით მნახეთო. ჩვენა ვსთქვით, რომ თუმცა ქართულს ასწავლიანო, მაგრამ ყოველს ღონისძიებას კი ხმარობენო, რომ ბევრ შემთხვევაში ჩათვლით კითხვისა და ქართულის ასოების ბლაჯნის მეტი არა ისწავლობს რაო. ამ უკანასკნელში კი შემტდარნი ვართ. უფ. ნათიევის წინაშე ამის გამო ბოდიშს ვიხდით საქვეყნოდ. თურმე ნუ იტყვით, ვე ყოველის ღონისძიების ხმარება, ტყუილია, აქ მარტო ერთი ღონისძიება

უხმარიათ და არა ყველა, ესე იგი, იმისთანა ოსტატის მიუხედავად, რომლისაგანაც ბევრნი ჩათვლით კითხვისა და ბლაჯნის წერის მეტს ვერას ისწავლიან, იმიტომ-რომ თვით ოსტატს ამაზედ მეტი ბეერი არა მსკლდნია რა, თუმცა გვეუბნება რომ დამერწმუნენთ, ჩვენ უფრო ვიცითო. თუ იცის რამე, იმ დალოცვის რაღა დღისთვის უნდა, თუ ვაჭირების დროს არ გამოიყენება.

უფ. ნათიევი ბძანებს: „ახლა ჩემი ანბანი, ჩემს ანბანს შინაგვან კაცისის სამასწავლო მასწავლებელში, თუ რჩევა დაინახავს იმ ანბანსა სასარგებლოდ, მაშინ დაიბეჭდეს. სინამ ის ანბანი არის დაუბეჭდავი, ვგონებ არავის აქვს ნება ილანაზარკოს. (რამ? მაშ სჯალაბით ყველა უნდა დაწმუნდეს, ვადრე უფ. ნათიევის ანბანი ან დაიბეჭდეს... შენი მტერი, ჩვენ სჯემე მოგუფლის... დამართო ჩვენო, ეს უფ. ნათიევი რა გამოგუფნისა! *) წიგნი არის საზოგადო კუთვნილება მხოლოდ მაშინ, როდესაც იგი დაიბეჭდება, გამოვა ქვეყანაში. ესნა კი ფრიალ უჯრიშობა (ზდილობა მგობსა საზოგადო კუთვნილება უნდა იყოს... თქვენ ხომ არ ასწავლით თქვენს შეგირდებს ზდილობასა?... უფრს ვაგრეს კი ისწავლიან!) მოხდეს უფ. ავტორის მასზედ, რომ ღალატობს—თუ როგორ არის შედგენილი, რა მნიშვნელობა აქვს, ვისთვის არის და სხვა? არა განათლებულს ქვეყანაში არ მოხდება ვერეთი „უჯრიშობა“ (ან უფ. ნათიევის არ ესმის სიტყვა „უჯრიშობა“ რას ნიშნავს, ან მართლად ზდილობის ოსტატურ ყოფილა გორის პროსემენარისა, რომელს შიაც არ ცოდნს ან ცოდვას) როგორც (ვაი თქვესკვლას ბატკემპულს დრამბატკოს, უფ. ნათიევი! „როგორც“ უნდა; უფ. ნათიევი, ფრანკის მიმოხვრა მაცას მითოსოსეს) მოუფიდა უფ. ავტორის“.

ჩვენ თქვენი წიგნი და თხოვრებმა არ გავიჩინეთ, ჩვენ ეს ვსთქვით, რომ თქვენ რაღაც ვარმინაზის ანბანს ამოქმედებთ პროსემენარიაში, თქვენგან მოგონილსა და ამით უძნელებთ ბავშვებს სწავლას. ეს მართალია თუ არა? თქვენ აქაც ანათიურად“ გაგივით ქართული, ჩვენ ნუ დაგვემდურებთ—ვე თქვენის ოსტატობის ოსტატობა; რომ რაც წაკითხობთ, ის არ გაიგოთ. არ გვიცოდით, თორემ თქვენის მოგონილის ანბანით, ესე იგი, რუსულის ასოებით ქართულს სიტყვას დაგვიწერდით, რომ „ლოგიურად“ და „გრამბატკულად“ წაკითხული

*) თუმცა გვესმის რის თქმა უნდა უფ. ნათიევის, მაგრამ ისიც გვესმის, რომ რაც უნდა, იმის თქმა ქართულად ვერ მოუკნესკისა.

გავარჩიათ. ეს თქვათ რომ თქვენ დაუბეჭდავი თხზუ-
ლება გავარჩიეთ კიდევ. ვითომ „უჯიშობად“ რად
გვიჩვენათ? აქ „უჯიშო“ რა „შუაშია“ უფ. ნათიფეო? ერთი
ეს ვინდა გითხვით: საღ და რომელს განათლებულს
ქვეყანაში ვაგვიგათ, რომ ედრე წიგნი არ
დაიბეჭდება, მისზედ ხმა არაფის ამოიღება. არ შიძი-
ლება მავალითემა გვიჩვენოთ? განათლებულ ქვეყ-
ნებში ის კი არის, რომ არამც თუ დაუბეჭდავს
ნაწიერსა, სიტყვით თქმულსაც არჩევენ და ის კი არ
არის, რომ უტოლინარი კაცი სასწავლებელში
ოსტატობდეს.

თქვენ თუ სიმართლისათვის გული შეგტკივთ
განათლებულს ქვეყნებში კი არუნდა ვადაბანე-
ბულიყავით, პასუხი უნდა მოგეცათ ყოველს იმ
საგანზედ, რაც „ივერიის მართანეში“ იყო. იქ იყო
რომ: 1) გორის სემენარიაში და არა პროსემენა-
რიაში ქართულს არ ასწავლიან. აბა თქვენს წე-
რილში ამის პასუხად ან ერთი სიტყვა გვიჩვენეთ:
2) იმერლებს, გურულებს, ფშაელებს,—ქართვე-
ლებს ერთსა და იმავე გვარტომად არა ჰსთვლია-
ნო. აბა ამის პასუხად თქვენს წერილში ერთი სიტყ-
ვა გვიჩვენეთ. 3) პროსემენარიაში მეორე განყოფი-
ლებებში ქართულს არ ასწავლიანო. თქვენ ამის
პასუხად მხარეთ, ვითომც ამ განყოფილებაში
ჰარაბდ თუ ქართველებმა, რუსებმაც დასომხებმაც ის-
წავლესო. მაშასადამე არ ასწავლით, რადგანაც სწავ-
ლულს სწავლება არ უნდა. ჩვენც მაგას ვამბობთ,
რომ ამ განყოფილებაში არ ასწავლიან ქართულსა
და იმით თავს ვერ გაიმართლებთ, რომ ისწავლეს
კიდევარ და ამიტომ არ ასწავლიანო. ამას ვერ
დაგიჯერებთ. ან იქნება რაკი ჩათვლით კითხვა იციან
და ბლაჯნით წერა,—ეგ ცოდნა გგონიათ. თქვენ-
გან არც ეგ არის საკვირველი. 4) „ივერიაში“ იყო,
რომ თქვენ ქართულს ანბანს რაღაც თქვენ-
გან მოგონილი ასოები ჩამომატეთ და იმ ასოე-
ბით დაწერილ სიტყვებს აკითხებთ. ეს ტყუილია,
თუ მართალი? რატომ ამაზედ ერთი სიტყვა მაინც
არ დახარჯეთ? იმის მიგვიჩერდ რომ განათლებულს
ქვეყნებს გადასწავლით, ამაზედ გეთქვით რამე.
თქვენს ზედს მადლობა შესწირეთ რომ ჩვენი ქვეყანა
განათლებულია, თარემ ვისაც „როდესაც“ და
„ოდესაც“ სხვა და სხვა სიტყვა ჰგონია, ის ქართუ-
ლის ენის ოსტატობას თავის დღეში არ ეღიარებ-
ბოდა.

არა, უფ. ნათიფეო! თუ მართლა ისეთი ხართ,
როგორც თქვენი წერილი გვაუწყებს, ბევრიც რომ
გვეყვითოთ, ჩემი შეგირდები ქართულად აპარვათ

გარკვევით კითხულობენ და არჩევენ ლოგიკურა-
თაცა და გრამმატიკულათაცა, თუნდა გეწყინოთ
ვერ დაეჯერებთ. თქვე დალოცვილო, მაგ ახრავანს
უფიცობას რომ ილიის ქვეშ მალავთ, ბოლოსაც
მაინც ნულარ გამოაჩენილდ. და ამიტომაც თქვენდა
ნუგეშად ამას ვიტყვით: თქვენი ფიცი ღიად გეწამს,
მაგრამ ის წყუელი უფიცობის ბოლო რომ გამო-
შვერილია, ის კი გვაკვირებს.

სასაუბრო და სახშირბეძლი.

სადგ დღი მდინარე წყაღია,—იქ იმის შტოები
ჰატარს წულეზიდ უნდა იყენეს; ამ სინარჯვე, სცარგინის
გზის უმთავრესი გასწილდებუა არის,—იქ იმის შტოებც
უნდა განდნენ, ეს ასეა ყოველგან, და ჩვენ ფოთი-თბილისის
გზასაც ეს ამავე უნდა მოელოდეს,—ადრე, თუ გვიან
შტოები უნდა გამოეხას. ვერ-ვერობით ერთი შტო რო-
ნის სადგომიდან ქუთაისამდის შესრულდა და კიდევც
მოქმედებს.

მართალია, ქუთაისი თავის დღეში ვერ დაიგეწებს,
თუ რა უსმინდოდ და უარს გვერდით მის ფოთი-თბი-
ლისის რკინის გზამ, მაგრამ რა გაქუთება, რაც იყო,
იყო, ამას აღარაფერს ვთქვამებ,—და სულ არანაოს-
თან! ქუთაისის შტოც დიდი საქონელია. ერთი სიტყვით
როგორც და რა სინარჯაც იყო, დღეს ქუთაისშიაც გვე-
მის ორთქლ-მაგალს სტვენ-ყევილი—ეს მიღის და ამა-
ტის და მფრთხობი ხმა.

არ გივი სსვა რასა ჰგონობს და მე კი რადაც გა-
მოუთქმელის სიამოვნებით აღტყებულად ვარ ყოველთვის,
როცა ეს ხმა მესმის,—ჩვენ შელომანხთან კი დიდს
ზოდიშს ვითხოვ: ჩემი პოეზიური გრძობა ამ შემთხვე-
ვაში ისე დახეულია, რომ თვით რიონის ნანარკის
ტურფა სხანასთან, მშენიერებით სსვეს აქაუნს მთაბარს
და მიწა-წყალს ჩემს თავში მსოლიდ მის აქვთ მიეცათ
სრული შნო და ღაზიათ, რაც ზედ გაჭკვი გამოჭკვიის
ორთქლ-მაგალს ძლიერი ხმა. ეს ხმა აღარავს ჩემს გულ-
ში უმადლესს გრძობას კაცის მსხეობასს, ძლიერებასს-
სა და ძილიეობის რადაც სსნუგეშო იშოდეს... კაცის
ბედნიერების უმადლესი შტერი იყო და დღესაც ის
არის სიშორის და უგზობისა გამო სსვა და სსვა
ქვეწებს შუა მისვლა-მოსვლის სინდლე, რომლის მიზე-
ზით შუგულებულია იყო ადუბ-მიცემისა და ამისთან გა-

ნათლებს დადებებს საზოგადოებაში, მხოლოდ ცეცხლით მატარებელმა მანქანამ ქსილია ამ საშინელ დაბრკოლებას და მერმე ისეთის ძლიერებითა და თითოეუ გონიერულითა სიძლიერით, რომ კაცის გონება ჟღერდ ვერ შეჩვეულა ამ საკვირველ მოვლენებს. გული ემართივლივით ივსება, როდესაც მიმჭვრელი გავიხილვან თავს ვადკენებ ჩვენ ჩვეულებრივად ტლახანს, გაუფლელ გზებს, მწუხარებას და განსხვავდებიან ფიქტის სტანდარტებსა და იმით სმარტივებსა... მისთვის ერთხელ ფიქტი-თბილისის რკინის გზის გახსნის პირველ წელწადს რომ რკინის გზით სარტებელი (ПОЕЗД), რომელშიაც მე ვიქვამ, ერთდღით მიჭვრდა სურამის ხეობაში. როდესაც ძველს ფიქტის სტანდარტს—ძლიერს გაუხილვან. და, ვიდაცამ ვაგონიდან თავი გამიჭრა და მძლავს სმით შექსნახ სტანდარტის წინ მდგომარეს სმარტივებს: «Смотритель, а! Что, лошадей нѣту, а? ах ты . . . . . Что. нѣту лошадей, а?... შენი...!» დაუტა მან ძლიერებისათვის ჭართული გინება, რომელიც სხვა შემთხვევაში საზოგადოებას განაზრია იქნებოდა, მაგრამ იმ დროს კი ყველას საბოლოოების დიმილი მოკვებას, ძველს მგზავრობის წესთა სიძლიერებს, ჩვენს წარსულ გაჭირვებას და ჭანან-წყვეტას, რომელსაც ასე ცხადად გაგონებდენ ძველი მონტერული ფიქტის სტანდარტის და იმითი სმარტივები თავიანთის განუშორებელის კაცობრივობა... ნეტავ არ იქნება, სხვა გაჭირვებას . . . . . ასე დარდიანდულად ჩაურბინდეთ გვერდითა და ერთს ჭართულს ღზახთანის გინებასაც ზედ დაკავსდელით რადებე!

ქ სიტუაცს შეესწავრტ და ორივე სიტუაცს მიგახსენებ შეთხველა ოსმალეთზე.

— ფიქტი ნუ გაჭვან, ჩემო შეთხველა, ჩვენს დროსაკვირველ და მოულოდნელ სპექტების დროა. . . . . ოსმალეთი—ეს ურთ და ბედი ჩვენსა, ეს მართებლობის მძლავრობისა და თვით-მწებებლობის საბოლოანი ფიქტის კეთილ-დღეობის მოპოვებას და ფინიშისთვის განსხვავებას ვერცხველის უმადულის ცივილიზაციის მიღებითა, ...

მართლაც რომ ოსმალეთი დღეს ისეთს განაოტარს მკვლითს წარმოკვადკენს, რომელსაც შეუძლებელია არ ეთხოვით სრული ჩვენი უურადლება.

იმ სიმოქალაქა და სპოლიტიკო ცხოვრების დეაზარებს, სრული და წიბილებას, რომელიც ვერცხველებმა შეიძინეს მრავლის საუფრობის ბრძოლითა და ჭინჩხულობითა, დღეს ოსმალეთი ისე ემარტონება, როგორც თავის სმკვიდროსა და ისეთი სითამამით აღიარებენ მათ თავიანთის ცხოვრების წინამძღოლად, თითქო ვერც კი ატუბადენ, თუ რა შეუსაბამო საქმეა ამ სიბირი მათგან მოქმედება.

ოსმალეთის კონსტიტუციასევე იმის დაწესების პირველ დროს ბეერი სიცილი და მისხრობა ატუბა ეთქვლის მხრით საზოგადოებაში, ბეერი სურობა და მოსწრებული სიტუაცა ითქვა ამ საგანზე, — ვინ ოსმალე და ვინ პარლამენტია, თვითონ სიტუაცები—გოსმალეთის პარლამენტია ერთმანეთს რომ ვერ ეწეობიან ცხოვრებაში რად ეშვავი მოაწიბოს იმითა? და აქვებები. მკვრამ პარლამენტის პირველსვე კრების შემდეგ ყველასათვის ცხადი შეიქნა, რომ ოსმალეთი არც ისე უცხინი ყოფილან თურქი საკონსტიტუციო წესებისა, როგორც ჩვენ ვფიქრობდით. ეს გუშინდელი მონები, რომელთაც აქამდის არა მოკვითსებოდათ რა გარდა სმამოკვებელის მოწინაღობისა, ისეთი თავისუფლებით, პირთხველად და დირსუვლად იქვრადენ მართებლობის მიმართ საპარლამენტო ბასის დროსა, ისე ვუღმსურებულად და მხნედ შეუდგენენ თავიანთ ვადღეულებებს ადსრულებასა, რომ ყველ გააკვირვა მტერიც და მოკვებრც. მე როგორც ჭართველი კაცი, ოსმალეთის მოკვებრც არაოღეს არ ვუოფილვარ და დღეს სომ, რასაკვირველია, კიდევ უფრო ნაკლებად ვიქნები, — მაგრამ სიმართლე უნდა ვთქვა, — მე რომ იმით საპარლამენტო კრების ბასის ამბავს კვითხულობდი, რომელიც მოამხდარიყო წარსულ მისის 14, ასე მეკოზა, თუ დიდის ფრანციულის რეგულირების კრების სმა შესძლად და არა საზარლო ოსმალეთისა. იმ დღეს დაუბრტატების ზალატში რამდენსამე დაუბრტატებს მხურველი სიტუაციით გამომკვარვებით მართებლობის ხანტია, თავის-მოკვებრება და ჩვენისსამე უზრუნველობა... ჩვენს შეგვიწინავს ჩვენნი უგანსანკელი გრომა, ამბობდა ერთი დაუბრტატე, ჩვენი მოკვება სისხლს ანთხვენ ჩვენ საზღვარებზე, თქვენი (უმადულის თანამდებობის კაცები) შევღვი რადან აკოვებენ? ჩვენი მხრები თქვენგან აკლებულნი შემძილით რომ იტანებენ

ბიან, თქვენ რა შემოქმედებას ახლეთ მათ თქვენი სიმილი-
 რიდან? ჩვენის სამშობლო ქვეყნის მშენებლების უგრძობ-
 ბუნობა, თქვენი საკმე მსოფლოდ ის არის რომ ოპორტი-
 მითეობითადად ეკიპაჟებში ატარობთ თქვენი უგრძობის
 ცხოვრება და ჩვენი ქვეყნის დასასწავლად კი არც
 ხისხლას სწირავთ და არც რასმეს იმეტებთ თქვენის სიმი-
 ლიდანსაცან: ყოველგვარი მიმივი ვაღიგებულება ჩვენ და
 ყოველგვარი განცხრობა თქვენ განა!

მეორე დეპუტატმა თავის სიმიწროთი სახე სიტყუ-
 ბი ასე დახალოვ: „დეე, ამათ (მინისტრებისკენ სელი
 გაიწოდ) კარგად შეინახონ თავიანთი ოპორტი და ვერცხლი
 ჩვენ კი ყველა შემწიროთ ჩვენს მიმუღს, რაც ვიღებ
 ელავერჩენია, მაგრამ იმ შირობით, რომ ამათ ზღერ
 გაბეღონ ჩვენს შემწირობას სელი ახლონ; რომ ჩვენი უკ-
 ნასხეული გროშები ჩვენ დაუკითხავად ზღერ დისხეროხს.“
 ამის შემდეგ დეპუტატების შიდატამ ერთხმად ელავწვი-
 ტა მართებლობის გაკიცნვა.

ამ ამბის მომსწრემ როგორ არ გაევივირო და
 არ ვეიითხო, თუ სად რა იქნენ ოსმალეთში ხვათქრო-
 ბისაღმდეგ მონებრები მორჩილებას და ფეხქვეშ გახა? ოს-
 მალეთის სასოგადობრები და სახალიტოთო ცვლილების
 სწრაფი მსელებობა იმ გურობა, თითქო მართლაც
 რენის გზით მირობდეს, და თითი დეპუტატების ში-
 ლატის მიერ მართებლობის გაკიცნვა არ გავტონეს გან-
 შისაჟიროსაცან, სხატრატლის ელავნდეს სემოდ რომ
 ემთქვით?

ჩვენთვის აქ უგრძობების დირსი ის არის, რომ
 ჩვენ ყველას გეგობან თუ ეს დიდი რეფორმები, რომელ-
 ნიც ასე სეტყვასავით მოულოდნელად თავს წაწყდა ოს-
 მალეთის, ფეხის მოსაჟიღებელ ნიადგეს ვერ იმოგინდნენ
 და მუხოდის თესლის კედელზე შეერის და ითეს, უნა-
 ყოფოდ და უმნიშნელოდ ჩავლიდნენ, მაგრამ ჩვენი
 შეტობა ამ შემთხვევაში—უნდა გაეტყუეთ—საეჭოა ზღერ
 არის.

რას უნდა შეაწეროთ ეს მოვლინება ოსმალეთში?
 რა ნიარად შესაძლებელია, რომ ფადიშაჟერ წესებზედ,
 უორწნზედ და იმათ შესაფერ ახატებზედ დაფუძნებული
 სახალიტოთო და სასოგადობრო ცხოვრება დიდის

რეფორმების დროადგან მინიჭებულს თვით-მმართვე-
 ლობის წესებს თეისებდეს? ამ გარემოების ასნს შეიძ-
 ლება მსოფლოდ იმათ, რომ ჩვენ ვერ ვატუობდით, თა-
 რემ ამ რეფორმების მისაღებად ოსმალეთი თერმე მო-
 სადებული ყოფილა, ჩვენი მიუშვადრობა ამ საჭეშო
 ძირელ შესანდობელია, რადგან ოსმალეთი თავის საწმე-
 მოების და ჩვეულების ძალით ისეთს განსხვებულ მდგო-
 მარებაში იყო, რომელიც ევროპის ცოალიოსცი-
 სათავის მის თითქმის მიუკარებულად ქყოფდა

მაგრამ საჭეშო იმაში მდგომარობს, რომ დღეს ისე-
 თი დროა, როდესაც ევროპიულს ცოალიოსციას ვერ-
 ფერი ვეღარ გაუმავდებს; ლამის ჩინეთის დიდი კელ-
 ლაც ავერ შეარღვიონ, თორემ სსვტან შვირია ისითი
 ვითხე, სდაც იმის სინათლე და მღიერება არ მოუშა-
 ლეს.

ერთს იგრანციულს უწინაღში ამა წინეთ წინითქმე-
 ლი იყო ის ახრო, რომ მეტნიერებას და სელოფინებას
 კარდა ევროპა-მეორეის შეს ტელერაფიის და სუენის
 ყელის გატტისას, სსვტ დიდი საჭეშო ვითომც ჟერ-ჟერობით
 ანა გაეკოთიბინათ რა; მაგრამ ეს კი ზღერ მიუღია უფ. მეტ-
 ნიერს მსედელებობაში, რომ სსვტ უდიდებულესი საჭეშოდა
 შეიძლება მისხედ, რომლის ძალითაც მთელი ქვეყნა ასე უერ-
 თდება და უკავშირდება ევროპის განათლებას? მეტნიერება
 და სელოფინება არა თუ სუენის ყელსა, მთელის დღე-
 მიწისბელს ქსტრის და უსალოეებს სანატრელ ვითიღ-
 დელობას. დღეს, მადლობა დმეროს, ის დრო დანდა
 როდესაც ამისანს ქველი „ლიანთი“ როგორც მავალითადა
 უფერ სასოგადობის ახრო უნდა შეიგვალან და სინდა-
 გი მომხმადდეს და მეტე რეფორმა შემოვიდესა ზღერ-
 ლებაში მისაღები ზღერ უნდა იყენენ მეტადრე საწრის-
 ტიანო ქვეყნებში, სდაც ახროც ძირელ შეტობილია და
 ნიადგერ შსად არის სრულის და მრავალ-გვარის რეფორ-
 მების მისაღებად.

პ. ნ. ...ძე.